Verborgen parels rond de Brusselsepoort

LHG

DIJLELAND
REGIONAAL LANDSCHAP

VLAAMS-
BRABANT

TOLHUIZEN BRUSSELSEPOORT

Bakens in een verkeersknoop

De Wijngaardpoort werd **in 1358 opgericht** en werd van het begin zo genoemd omdat zij gelegen is te midden van de wijngaarden.

Bij de geplande aanleg van de Brusselsesteenweg in 1708 kreeg de poort een nieuwe naam, de Brusselsepoort. De poort werd **in 1806 gedeeltelijk gesloopt**.

Na **volledige afbraak** van het poortgebouw **in 1825**, bij decreet tijdens het Hollandse Bewind, werden aan de Brusselsepoort **twee neoclassicistische tolhuizen** met hekken gebouwd voor de tolheffing op ingevoerde goederen naar de plannen van architect Martin-Jozef Hensmans. Van hetzelfde jaar dateerde ook de **stadsijskelder**, die zich nog links van het tolhuis bevindt, vanuit de stad gezien. In 1860 werd het octrooistelsel afgeschaft en werden de tolhuizen verhuurd.

Na het ontmantelen van de ringmuur werden de vesten vanaf de Tervuursespoort tot voorbij de Brusselsespoort in **een parkzone** herschapen door **weldoener Edouard Remy**. De zone richting Mechelsespoort werd in 1863 voorbehouden voor de burgerwacht met een schietstand, ter vervanging van de tuin van het Kolverniershof. Sinds 1887 kon ook het garnizoen **de schietstand** gebruiken. De burgerwacht werd in 1914 opgeheven. Een **opvallende huurder** van het linkertolhuis was **vioolbouwer Jacques Lafortune**. Deze werd als bewaker van de schietbaan van de burgerwacht, **den Tir,** aangesteld. Hij hield er het estaminet **Réunion des cyclistes** open, waar fietsers konden uitblazen. Het linkertolhuis werd later door de stad in erfpacht afgestaan aan de Vrienden van de Burgerlijke Bescherming.

Bij de aanleg van de ring, rond 1975, werd over de Brusselsestraat **een brug** gemaakt. Deze kreeg een weinig sierlijke uitvoering en deed het mooie zicht op de stad grotendeels teniet.

Rond 2000 werd het **noordelijke tolhuis** volledig **gerestaureerd** op initiatief van de Architectenkamer voor Vlaams-Brabant. Het zuidelijke tolhuis heeft echter geleden onder de leegstand en werd recent **voorlopig hersteld** na de instorting van het dak. Dit tolhuis wacht nog op een nieuwe gebruiker. Hopelijk kan dit weinig fraaie **verkeersknooppunt** ooit een **aantrekkelijkere uitwerking** krijgen dat aansluit bij het Alexianenpark aan de overzijde. [LHG]

COLOFON: deze brochure verscheen naar aanleiding van Open Monumentendag 2017 i.s.m. de provincie Vlaams-Brabant. Redactie: Regionaal Landschap Dijleland i.s.m. Leuvens Historisch Genootschap

Zicht op de Brusselsepoort, stadszijde (1615) - Kon. Bib. inkleuring LHG-EF

Zicht op de Brusselsepoort, veldzijde na 1825 Leuven Weleer

Zicht op de Brusselsepoort, stadszijde Mechelsevest (1615) - Kon. Bib.

Zicht op de Brusselsepoort, veldzijde 1900 Leuven Weleer

Zicht op de Brusselsepoort, veldzijde Brusselsepoort (1650) - Kon. Bib.

Zicht op de Schietstand aan de Brusselsepoort, veldzijde (begin 20e eeuw) – Leuven Weleer

Zicht op de Brusselsepoort, veldzijde voor 1825

Zicht op Brusselsepoort veldzijde 2016, na de aanleg viaduct rond 1975 – LHG archief

IJSKELDER

Verdwenen parel teruggevonden

De **stadsijskelder** is gelegen aan het linker tolhuis van de Brusselsepoort te Leuven, niet ver van de alomgekende "luibank". **Beide tolhuizen en de ijskelder dateren van 1825**. De architect was Hensmans. Voor de bouw van beide tolhuizen en ijskelder werden 200.000 bakstenen gebruikt. De bedoeling was gedurende het gehele jaar ijs te voorzien voor hospitalen, leger, dokters en tandartsen. IJs is een koortswerend en verdovend middel. Ook handelaars en particulieren konden hier ijs kopen. Het ijs was in eerste instantie afkomstig van een **vijver** aangelegd **aan de Brusselsevest**. Later werd het ijs uit de Vaartkom gehaald. De ijskelder raakte **rond 1900 in onbruik** door de opkomst van de ijsfabrieken.

Blootleggen van de ijskelder - RLD

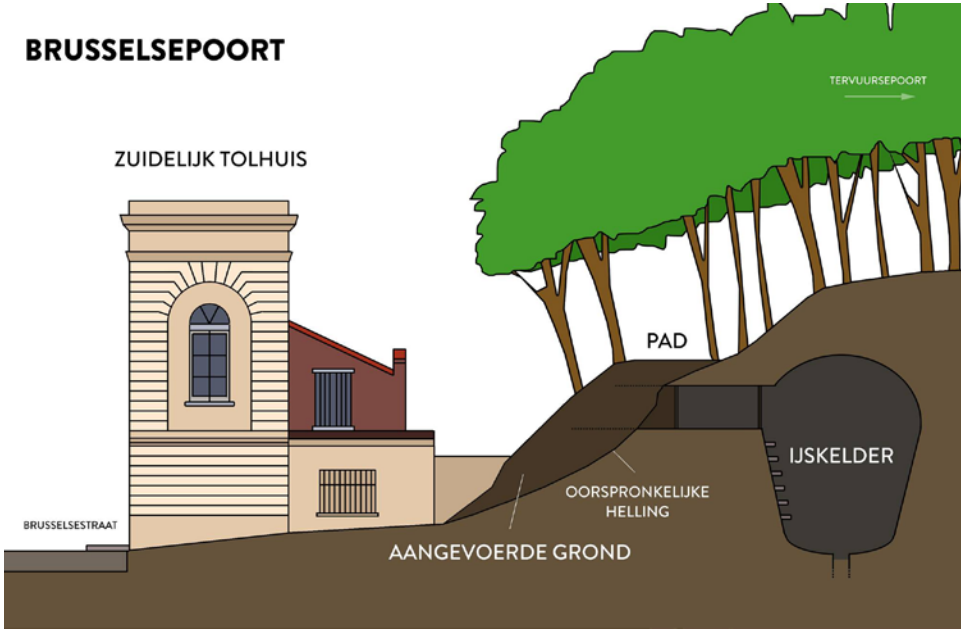

Doorsnede en ligging - actiegroep 'Red de Brusselsepoort'

Ingang diep verscholen - RLD

Dichtgemetselde deur - RLD

Huisafval en puin - RLD

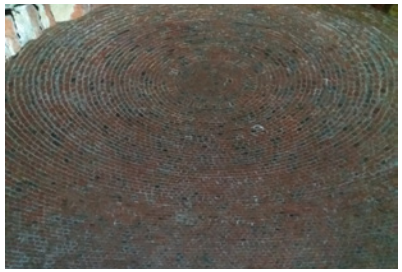

Prachtige koepel - RLD

De ijskelder is een echte **parel van architectuur**. De kelder heeft de vorm van een **omgekeerd ei**. De hoogte van de koepel is 2.5m en heeft een doorsnede van 5,6m. De hoogte van de gehele ijskelder is ongeveer 7m. De ijskelder was toegankelijk via **een meterslange gang.**

Begin jaren zestig heeft men de ijskelder **bedolven onder een laag grond** omdat deze druk werd bezocht door spelende kinderen en te gevaarlijk was.

Anno 2017 is Regionaal Landschap Dijleland in samenwerking met het Leuvens Historisch Genootschap en met de financiële steun van de provincie Vlaams-Brabant gestart met het blootleggen van dit bouwwerk. En er is licht in de tunnel! Tot ieders grote verbazing is de **ijskelder nog in uitstekende staat**. De koepel blijkt zelfs een voorbeeld van echte bouwmanskunst. Enkel de **toegang is grotendeels beschadigd** en in de loop der jaren was er ook heel wat puin en afval terechtgekomen in de ijskelder.

In een **later stadium** hopen we de stadsijskelder volledig te kunnen **restaureren.**
Tegelijkertijd is het de bedoeling er een **overwinteringsplaats voor vleermuizen** te creëren. Doordat het er rustig, koel en donker is, vormt deze kelder een ideale overwinteringsplaats voor vleermuizen. Tijdens de winter zal de kelder dan afgesloten blijven op een invliegopening voor de vleermuizen na. [LHG-RLD]

Meer info in de publicatie:
Godelieve Vanzavelberg. De Leuvense stadsijskelders en de tolhuizen aan de Brusselsepoort, Jaarboek Leuven Historisch Genootschap, 2009, www.leuvenshistorischgenootschap.be of lhg@telenet.be

VAN WAL TOT E. REMYVEST

Landschap met stadsgezichten

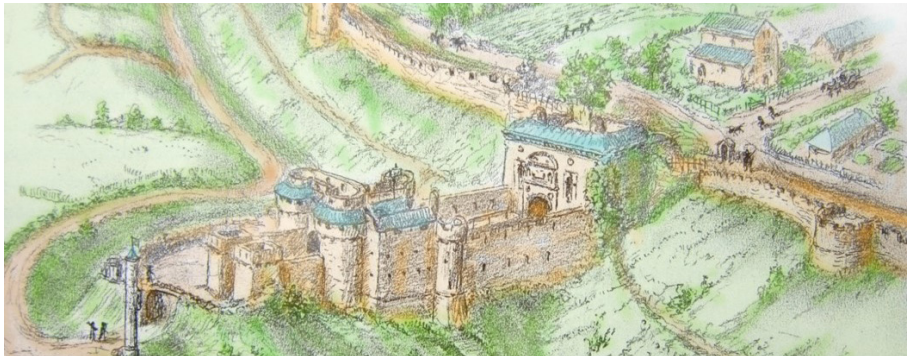

Tweede ringmuur, ca. 1600 – J. Halflants

Het huidige **landschap van de E. Remyvest** heeft ooit een ander heel uitzicht gehad. Nadat de eerste ringmuur van Leuven te klein was geworden voor de uitbreidende stad en de verdediging door het grotere bereik van kanonnen moest aangepast worden, werd rond 1360 de **tweede ringmuur** voorzien, die over huidige vesten liep.

Rond 1800 wijzigde ook deze situatie opnieuw en was de ringmuur met poorten een obstakel geworden voor het verkeer. **De ringmuren werden samen met de poorten grotendeels afgebroken** om plaats te maken voor de **nieuwe 'vesten' of 'boulevards'.**

Vanaf 1874 mocht Guillaume Vandeput gedurende negen jaar de vesten afgraven voor de aanmaak van kareelstenen. Vanaf 1888 werden de wallen verder aangepakt, dankzij subsidies van **mecenas en industrieel Edouard Remy**. Dit verschafte werk aan de werkloze bouwvakkers, die de verdere sloping van **de stadswallen** realiseerden.

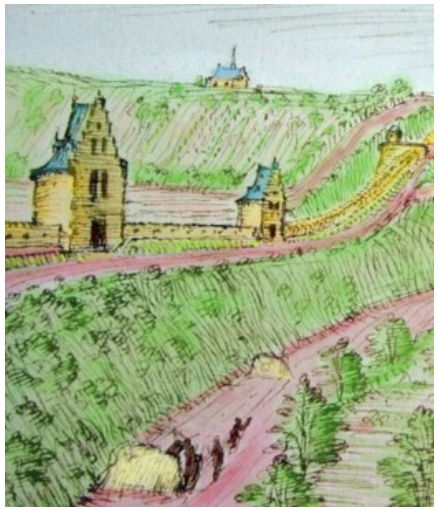

Ringmuur en zone Remyvest, ca. 1615 – Kon. Bib. inkleuring LHG-EF

Remyvest begin 20ste eeuw – Leuven Weleer

Einde 19de eeuw werd een nieuwe **parkaanleg** voor een promenade uitgewerkt in laat-romantische stijl. De ontwerper van dienst was **Pierre Livin Rosseels**, telg van een Leuvense tuinarchitectenfamilie. Het deel tussen de Tervuurse- en Brusselsepoort werd op 1890 ingehuldigd en naar de **weldoener Edouard Remy** vernoemd. De stedelijke Kruidtuin nam het onderhoud van deze vesten ter harte, totdat de **Provincie Brabant in 1971** het beheer ervan kreeg.

Sluiting ring ca. 1975 - Leuven Weleer

Rond 1975 kwam het laatste deel van de ring in uitvoering, waardoor het Remypark deels werd ingekort.

De Mannenstraat, die naar de vesten liep voor de toegang tot de velden, werd eveneens na de aanleg van het nieuwe academisch ziekenhuis op de Gasthuisberg omgevormd tot een brede laan, de **Mgr. Van Waeyenberghlaan**. Deze liep onder de vesten naar de 'Gasthuisberg'. Over deze laan heen, en verder over **het nieuwe Van Waeyenberghpark**, kan men de stad aanschouwen.

Stadsgezicht Luibank gehalveerd – foto LHG

Vanaf de plek **'Luibank'**, gelegen aan de Kaboutermansstraat, konden de flanerende Leuvenaars genieten van het overweldigende panorama op de stad Leuven en verpozen op een zitbank. Vandaag is door de ongelukkige hoekbebouwing de helft van dit stadslandschap verdwenen.
Recent kwam er een **bij- en vlindervriendelijk hooilandbeheer** van deze vesten in voege, met twee maaibeurten per jaar waarbij de biodiversiteit terug zal toenemen. [LHG]

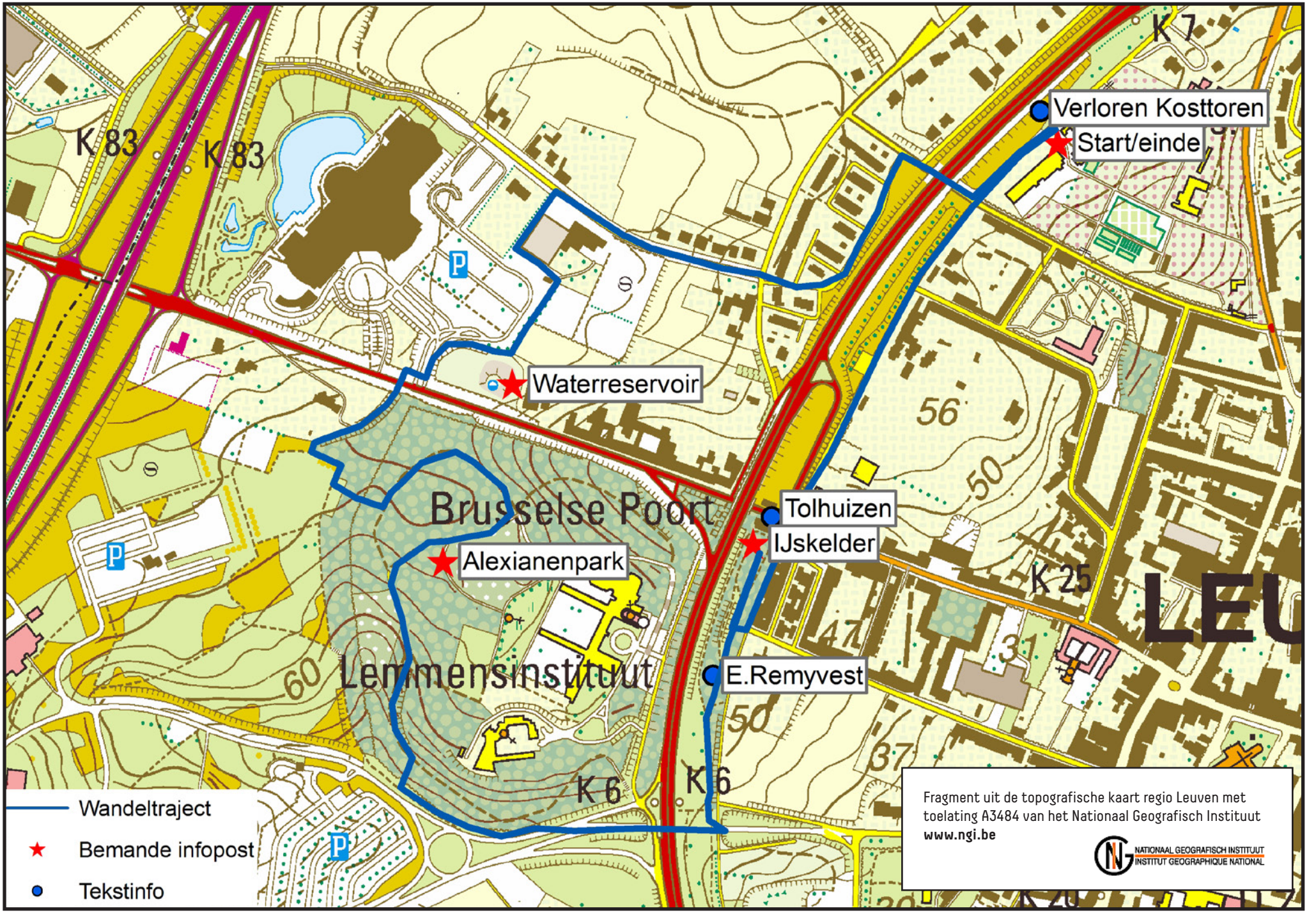
Verloren Kosttoren
Start/einde
Waterreservoir
Brusselse Poort
Tolhuizen
IJskelder
Alexianenpark
Lemmensinstituut
E.Remyvest
K 83
K 83
K 7
K 25
K 6
K 6
56
50
60
50
37
47
31
Wandeltraject
Bemande infopost
Tekstinfo
Fragment uit de topografische kaart regio Leuven met toelating A3484 van het Nationaal Geografisch Instituut
www.ngi.be
NATIONAAL GEOGRAFISCH INSTITUUT
INSTITUT GEOGRAPHIQUE NATIONAL

LEMMENSPARK – ALEXIANENPARK ?

Van kloostertuin tot openbaar park

Alexianen en zorg voor begraving – Glasraam kapel

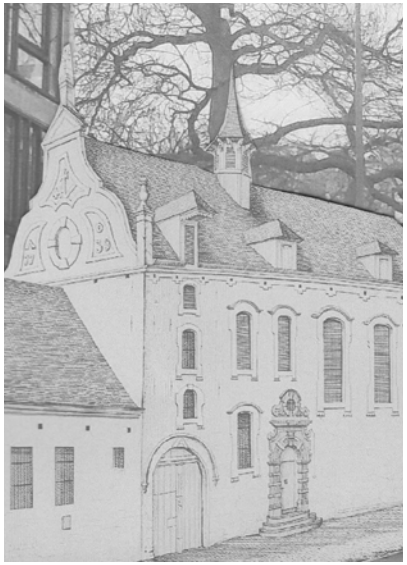

Simulatie eerste klooster in de Brusselsestraat – LHG

De **cellenbroeders of broeders alexianen**, met Sint-Alexus als patroonheilige, werkten vooral rond de verzorging van pestlijders, dodenbegraving, mensen in nood, psychische patiënten en bejaarden. Het **eerste klooster** werd opgericht in de **Brusselsestraat,** maar het brandde echter af in 1889.

Vanaf 1890 begonnen de alexianen **landbouwgrond** op te kopen, buiten de 2de ringmuur op de heuvel. In 1890-93 werd een **nieuw complex gebouwd**. Het geheel omvatte het **klooster met grote zalen**, kamers voor opvang en verpleging rond de binnenhoven, een grote **tuin, boomgaard en wandelpark**. Het geheel werd ommuurd over een lengte van 1285 meter. De kapel werd in neo-romaanse stijl opgebouwd met slechts één zijbeuk. Het had centrale verwarming, elektriciteit, sanitair en een badzaal en was vooral gericht op betalende 'pensionnaires' met de luxueuze inrichting. Blijkbaar was men qua infrastructuur mee met zijn tijd, maar therapeutisch niet. Het vroegere aantal werd op deze site nooit meer gehaald.

In **1963** bereikten **de alexianen** een akkoord met het aartsbisdom om hun klooster af te staan in ruil voor een nieuwbouw in Boechout. Ze gaven hun kunstwerken in bruikleen aan het Stedelijk Museum in Leuven.

Luchtfoto, klooster op heuvel anno 2017 - Google Earth

In 1964 kwam het nieuwe **Johannes XXIII-seminarie**, ontstaan uit het grootseminarie in Mechelen, op deze plaats. De ziekenzalen werden heringericht voor cursuslokalen en studentenkamers voor het nieuwe seminarie. In **1983-1985** werd het seminarie **uitgebreid** met een aparte nieuwbouw.

In 1968 verhuisde ook het Lemmensinstituut, een orgel- en beiaardschool voordien gevestigd in Mechelen en genoemd naar haar eerste directeur in 1879, organist en muziekpedagoog Jaak Nikolaas Lemmens, naar deze gebouwen. In 1971 breidde dit instituut verder uit tot **kunsthumaniora en lerarenopleiding in de muziek**. Sinds 2013 is het Lemmensinstituut opgegaan in de kunsthogeschool **Leuven University College of Arts (LUCA)** in associatie met de Katholieke Universiteit Leuven. [LHG]

Het ommuurde park werd de afgelopen decennia sterk verwaarloosd en in 2001 aangekocht door het aanpalende UZ Leuven. In een eerste fase werd een deel van de muur afgebroken, zodat het park toegankelijk werd en aansluiting maakte met de site 'Gasthuisberg'.

Sinds 2014 sloegen UZ Leuven en Regionaal Landschap Dijleland de handen in elkaar om het park terug **op te waarderen en beter te ontsluiten voor publiek**. De afgelopen jaren werd de **boomgaard hersteld** en werd het **bos uitgedund** en uitgebreid met een **bosrand**. Ook voor de komende jaren staan nog allerhande werken gepland die het park naar een hoger niveau moeten tillen. [LHG-RLD]

Schapen in de boomgaard - RLD

WATERRESERVOIR BRUSSELSEPOORT

Een revolutionaire vernieuwing voor Leuven

Net als grote andere delen van Europa werd Leuven in de **19e eeuw getroffen door cholera.** In 1849 brak in Leuven een epidemie van deze **dodelijke ziekte** uit. Men telde namelijk 1600 ziektegevallen waarvan er 757 overleden.

Door de overheid werd er een duidelijk verband gelegd met de **rampzalige sanitaire toestand,** vooral op hygiënisch gebied en ook wat betreft de ondervoeding. De belangrijkste infectiehaarden waren vooral de toen ongezien smerige gemeenschappelijke toiletten, soms zelfs slechts één voor een ganse straat. Daarnaast was ook **verontreinigd drinkwater een belangrijke besmettingshaard.**

Oorspronkelijk was drinkwater in Leuven afkomstig van bronnen, poelen en open waterputten. In de 18e eeuw werden in het oostelijke en verhevenste gedeelte van de stad **monumentale arduinen pompen**, waarvan er enkele nog steeds bestaan, op de waterputten geplaatst. In de 19e eeuw nam dit aantal nog verder toe. Door de insijpeling van met menselijke fecaliën besmet water afkomstig van de gebrekkige beerputten en mesthopen, die weinig of niet werden geruimd, raakten ook deze **putten vaak verontreinigd** met de cholerabacil. Bovendien stonden tijdens hete zomers deze **putten veelal droog.**

Waterfontein op het Brabantplein
Fotocollectie Stadsarchief Leuven (SAL)

Drinkbeker waarmee burgemeester Vanderkelen het waterleidingsnet plechtig indronk
collectie Museum M

Eind negentiende eeuw besliste de stad Leuven om, naar analogie van andere belangrijke steden zoals Brussel en Parijs, over te gaan **tot de aanleg van een waterleidingsnet in de stad**. Hiertoe werd voor de aanleg een akkoord gesloten met een Rotterdamse watermaatschappij. In de vallei van de Molenbeek, op de site Kadol in Heverlee, werden putten geboord waar **water uit diepere waterlagen** werd bereikt en die aldus bacterievrij waren. Aanvullend werd er **40km leiding** aangelegd en een **groot waterreservoir gebouwd op de berg** bovenaan de Brusselsepoort.

Op **7 september 1890** werd heel deze **installatie ingewijd** op het Brabantplein (huidige Justus Lipsiusplein) door **burgemeester Vanderkelen,** die de eerste dronk nam nadat hij de pompinstallaties van het waterleidingsnet in werking stelde. De inhuldiging ging gepaard met een groots feest waarop zeer veel prominente genodigden aanwezig waren.

Dankzij deze grootschalige ingreep konden voortaan ook arme gezinnen van dit **gezonde water** genieten doordat het waternet voorzien werd van **gietijzeren fonteintjes** in zeer veel straten.

Nadat dit oorspronkelijke waterreservoir werd vervangen door nieuwere watertorens stond het geruime tijd leeg. Regionaal Landschap Dijleland gaf het reservoir afgelopen jaar een **nieuwe bestemming** door het in te richten als **winterverblijfplaats** voor vleermuizen. [RLD]

Binnenzijde van het waterreservoir - RLD

Buitenzijde van het waterreservoir - RLD

VERLOREN KOSTTOREN

Een verborgen relict in het licht

Zicht op de stad met de Verloren Kosttoren – Harrewyn 17de eeuw

Tussen de Wijngaardpoort, huidige Brusselsepoort, en de Mechelsepoort lag halverwege een legendarische waltoren. Vele oude prenten tonen **deze Verloren Kosttoren** als belangrijk onderdeel van het prestige van de stad Leuven.

Het was erg belangrijk de bewegingen van een naderende vijand nauwkeurig in het oog te houden. Het noordelijke en westelijke deel van de tweede ringmuur was, gezien het hoger gelegen reliëf aan de veldzijde en het meestal ontbreken van water in de ringgracht, het moeilijkst te overschouwen en te verdedigen.

De investering in onderhoudskosten viel in vredestijd niet in goed aarde en daarom werd hij ook als een 'verloren kost' beschouwd. Het eerste deel van de **uitkijkpost** werd waarschijnlijk **gestart rond 1400** met een hoogte van zeven meter. Het werd **verder verhoogd tussen 1462 en 1470** met middendeel en lantaarn.

Verloren Kosttoren stadszijde 1615 - Kon. Bib.

Gemma Frisius, door M. van Heemskerck

In de eerste helft van de 15de eeuw berekende **cartograaf Gemma Frisius**, docent wiskunde en astronomie aan de Leuvense universiteit, vanuit de Verloren-Kosttoren de afstanden tussen de steden volgens de driehoeksmeting.

De toren zou **zijn nut in 1635** bewijzen bij **het Beleg van Leuven** door de Fransen en Hollanders. Zij vielen aan langs de zwakste zijde van de stad. De Verloren Kosttoren werd zwaar beschoten en beschadigd, maar bleef overeind. Het Beleg werd enkele dagen later, gezien de weerstand vanuit de stad Leuven, om nog duistere redenen opgegeven.

Sint-Pieter verjaagt de belegeraars - Ets, P. Franchoys, 1635

In 1647 werd **de lantaarn** bij een hevige stormwind **neergehaald**. Van 1673 tot 1679 werden, tijdens een epidemie, **zieke en gewonde soldaten** van het Hollands garnizoen ook deels in de toren ondergebracht.

In het begin van de 18de eeuw sloot men **gevangenen in de toren** op en in 1783 werden twee verdiepingen van de toren als **poedermagazijn** gebruikt. In 1787 werd de toren verkocht om te worden **afgebroken.** Tijdens de eerste wereldoorlog werden op de Mechelsevest nivellingswerken uitgevoerd. Hierdoor kwam de **onderbouw** van de Verloren Kost gedeeltelijk bloot te liggen. Eind 20ste eeuw speelde men nog rond de **open torensokkel.**

Verloren Kosttoren onderbouw in 2014 - LHG

Vandaag is deze onderbouw, zoals in vele jaren, verborgen door de wildgroei van groen eromheen. Jammer om één van de weinige relicten van onze 1ste ringmuur verborgen te laten. Hopelijk komt er een voorstel tot waardering. [LHG]

MEER INFO

Provincie Vlaams-Brabant
dienst erfgoed
Provincieplein 1 - 3010 Leuven
016 26 76 49 - erfgoed@vlaamsbrabant.be
www.vlaamsbrabant.be

Regionaal Landschap Dijleland vzw
Interleuvenlaan 64 - 3001 Leuven
016 40 85 58 - info@rld.be
www.rld.be